

Юрій ПУКІВСЬКИЙ

«РОДИ, БОЖЕ, НА ВСЯКОГО ДОЛЮ»: ВЕСНЯНІ АГРАРНІ ЗВИЧАЇ ТА ОБРЯДИ УКРАЇНЦІВ ІСТОРИКО-ЕТНОГРАФІЧНОЇ ВОЛИНІ

Висвітлюється трудова обрядовість українців історико-етнографічної Волині, пов'язана з проведенням весняних польових робіт. Різноманітні звичаї та обряди, які в минулому були невід'ємною частиною процесу оранки, сівби та садіння сільськогосподарських культур і спрямовувались на забезпечення багатого майбутнього урожаю, становили цілісну систему в межах народного календаря волинських селян. З'ясовано, що аграрна обрядовість волинян на загальноукраїнському тлі характеризувалась певними особливостями, деякими архаїчними реаліями і помітною варіативністю на регіональному рівні, однак нині цей пласт традиційної культури майже повністю втрачений.

Ключові слова: сівба, оранка, звичаї, обряди, повір'я, заборона, історико-етнографічна Волинь.

Традиційна календарна обрядовість нерозривно пов'язана з повсякденним побутом людини, який безпосередньо залежить від зміни пір року та характеру виробничої діяльності. У системі народного календаря українців провідне місце займає хліборобство — найважливіше традиційне господарське заняття. Проведення польових робіт, зокрема оранка і сівба, які відбувались у весняну пору, регламентувались різноманітними прикметами і повір'ями, а також супроводжувались цілим комплексом звичаїв та обрядів.

Цей аспект порівняно з розглядом хліборобських мотивів в обрядовості тих чи інших календарних свят [27; 30; 36] висвітлений у науковій літературі недовістатньо. Специфіка джерельної бази щодо зазначеного питання полягає у неможливості на сучасному етапі повноцінної та комплексної фіксації відомостей із царини традиційної хліборобської культури, яка нині є вже практично втраченою. Серед чинників, які до цього призвели, першій утримує, звичайно, примусова колективізація українського селянства у ХХ століття. Саме цей процес і соціально-економічні трансформації, що його супроводжували, спричинили фактичне зникнення індивідуальних форм господарювання і відповідного практичного досвіду — агрономічних народних знань, раціональних прикмет, не кажучи вже про традиційну ритуалістику, характерну для усього спектру сільськогосподарських робіт. Відтак, науково вартісними та цінними є ті, відомості (часто досить фрагментарні) та бодай скупі згадки, які почасти ще збереглися у пам'яті деяких носіїв етнічної традиції.

Весняні аграрні звичаї та обряди українців історико-етнографічної Волині¹ відзначаються не лише багатством своєрідних регіональних та локальних особливостей, а й збереженням до нашого часу окремих архаїчних елементів.

В основі традицій хліборобства лежав сформований протягом віків раціональний досвід. Саме шляхом спостереження сформувався цілий комплекс прикмет про те, коли слід сіяти ту чи іншу культуру, або ж, навпаки, коли це робити не варто.

Проведення багатьох важливих господарських робіт, в тому числі і засівання ниви, обов'язково узгоджувалося з місячним календарем. Певні фази місяця вважались вкрай несприятливими для цієї важливої події. Зокрема, волиняни намагались ні-

¹ Про локалізацію і межі зазначеного історико-етнографічного району див: [20; 21, с. 203—206].

чого не сіяти в той день, коли вони змінювалися. Вірили, що тоді жито, пшениця і всяка інша пашня матиме багато сажі (с. Носівка, нині Чуднівського р-ну Житомирської обл.) [11, арк. 43]. Невдалою порою для сіяння певних культур у волинян був також період молодого місяця: «Коли молодий місяць на небі, то не можна сіяти квасолі, бо довго буде молода, зелена» (с. Подолянці, нині Чуднівського р-ну Житомирської обл.) [12, арк. 120]; «На молодіку, поки нема йому 3 дні, не можна сіяти капусти, цибулі і взагалі городини» (с. Дацьки, нині Чуднівського р-ну Житомирської обл.) [13, арк. 31]. Фаза молодика часто, хоча й не завжди, наділялась негативними характеристиками і в інших сферах повсякденної господарської діяльності [38, с. 128—129]. В той же час деякі культури навпаки намагалися сіяти саме у цю пору: «Огірки сіють на молодіку, щоб були молоді» (с. Носівка, нині Чуднівського р-ну Житомирської обл.) [11, арк. 43]. Найбільш придатною для польових робіт була фаза зростаючого місяця — підповня: «На підповня добре садити капусту, буде гарна, така повна, як місяць» (с. Подолянці, нині Чуднівського р-ну Житомирської обл.) [12, арк. 121]. Так само добрим часом для засівання зерна традиційно вважався місяць у повні [29, с. 6].

Ще один рівень регламентації часу проведення сівби стосується навіть періоду доби. Підтвердженням сказаного є зміст приказки із с. Залижня Сокальського району Львівської області: «Як не було зрання орання, то не буде по обіді» [32, с. 68]. Цікавою є вимога сіяти пашню лише в ясний день. Якщо ж під час засіву «набігає на сонце хмара, то селянин в ту пору не сіє», остерігаючись того, що посіяні тоді жито чи пшениця не вродять, — зауважив один із кореспондентів Етнографічної комісії [15, арк. 7]. Проте відомі випадки, коли хмари на небі навпаки вважались доброю ознакою для сівби та саджання городини [45, с. 204].

Повсюдно відомою у волинян, як і у всьому східнослов'янському ареалі, є заборона сіяти зерно тоді, коли в селі є мрець [9, арк. 39]. Це повір'я засноване на уявленні про те, що згубний вплив смерті пошириться на все посаджене чи посіяне у той час [25, с. 136]. Аналогічна заборона стосувалась також саджання картоплі, інакше — «паршива буде» [10, арк. 49]. Такі ж перестороги вступали в дію і під час

заготівлі продуктів на зиму: «Як хто помре, то не засипай бульбу в яму, вона загниває» [10, арк. 49].

Деякі дні та періоди весняного циклу народного календаря у волинян значаться як вкрай несприятливі для «роботи на землі», або ж навпаки. Зокрема, годину волиняни уникали сіяти впродовж вербного тижня, щоб вона не була ликувата, як верба [22, с. 15], а також буряки, бо будуть гіркі [43, с. 13]. Дотримувалися подібних пересторог і на теренах Поділля [41, с. 31] та Середнього Подніпров'я [31, с. 30].

Підходячим часом для садіння городу волиняни вважали Чистий четвер перед Великоднем: «На городі добре садити в Чистий четвер — все буде чисте» (с. Новоставці Гошанського р-ну Рівненської обл.) [2, арк. 30]. Подоляни у Чистий четвер висівали пшеницю — «щоб чистою була» [41, с. 31]. Як бачимо, у народній свідомості ознака чистоти мала перейти на поле, тобто забезпечити відсутність бур'янів. Цікаво, що мешканці Галицької Волині саджання картоплі у передвеликодній четвер, який тут називають «Багатим», мотивують дещо інакше: «Той четвер то навіть люди садили картоплі. Бо кажуть, що то сі вродять картоплі. То є Богатий четвер. Шороку бодей шо-не-будь посадив. Богатий четвер — то садили картоплі» (с. Стрептів Кам'янка-Бузького р-ну Львівської обл.) [9, арк. 40]; «То дуже родисі той тиждень. Ми сами садимо шороку бульбу той тиждень в четвер [...]. То є багатий тиждень» (с. Сокола Буського р-ну Львівської обл.) [9, арк. 28]. Натомість на Західному Поліссі картоплю садять у Страсну п'ятницю перед Великоднем [23, с. 257].

Ще одна дата у народному календарі населення історико-етнографічної Волині, яка є табуованою для проведення польових робіт, припадає на середу, яка настає одразу після трьох днів Великодніх свят. Якоїсь однієї лексеми на її позначення у волинян немає. Згідно з новітніми етнографічними відомостями і даними давніших джерел, на Східній Волині її найчастіше називають «Градовою серединою» [1, арк. 36, 47, 119; 2, арк. 50; 8, арк. 14, 21]. Натомість у західноволинському ареалі вона більше відома як «Суша середа» [8, арк. 35, 57]. Заборона працювати в цей день, передусім у полі, особливо щось сіяти чи садити, залежно від назви, мотивується по-різному: «Градова є середа. Тоді не мона ничо робити на городі — ні сіяти, ні садити, бо може град побити» (с. Го-

ловлі Славутського р-ну Хмельницької обл.) [1, арк. 47]; «*Не мона на ту Суху середу садити в городі, бо буде всьо сухое*» (с. Замличі Локачинського р-ну Волинської обл.) [8, арк. 68]. Відзначимо також непоодинокі випадки у розглядуваному районі та за його межами (Західне та Середнє Полісся) приурочення описаних назв і до інших дат народного календаря: середина на четвертому тижні після Великодня, середина до або після Трійці [42, с. 67—68].

До нашого часу широко відомою серед волинян залишається заборона працювати на землі на Навський Великдень, тобто в четвер після Великодня [1, арк. 40, 60, 72; 2, арк. 7, 43, 50; 3, арк. 21, 37; 6, арк. 11, 25]. Серед мотивацій дотримання табу нерідко виступають перестороги, пов'язані з небезпекою втрати майбутнього урожаю: «*Казали, шо не садити, бо не буде рости, тіко буде в землю йти*» (с. Стара Лішня Іваничівського р-ну Волинської обл.) [6, арк. 25]; «*Ніколи землі не зачіпали. Кажуть, шо то якби покойників. Кажуть, як робити землю, то не буде рости, чи не буде прийматься. Отака була примовка. Навський Великдень кажуть в нас*» (с. Пляшева Радивилівського р-ну Рівненської обл.) [3, арк. 72]; «*На землі люди опасаються робить, бо, кажуть, [що] вроді воно шкодить. Шо воно не вродить*» (с. Угольці Гошанського р-ну Рівненської обл.) [2, арк. 28].

Згідно з відомостями із Західної Волині від дня Теплового Олексія (30 березня) дозволялося вже сіяти овес: «*Олексій — овес сій. Бо, кажуть, кинь його в болото, він буде як золото. Любить, шоб рано сіяти його*» (с. Жашковичі Іваничівського р-ну Волинської обл.) [6, арк. 31]; «*На тебе Олексію овес сію, казали. Найраньше сіяли зі збіжжі овес. Значит, шо вже як Олексія то можна сіяти овес*» (с. Городиловичі Сокальського р-ну Львівської обл.) [7, арк. 18—19].

У сільськогосподарському календарі волинян важливою віхою є свято Благовіщення (7 квітня). Якраз до Благовіщення волиняни, як й українці загалом [31, с. 28], не починали польових робіт, позаяк вірили, що турбувати землю можна було лише після цього свята: «*Землі не зачіпати до Благовіщення*» (с. Зимне Володимир-Волинського р-ну Волинської обл.) [8, арк. 10]. Згідно з віруваннями, «*земля спить [...] до Благовіщення*» (с. Пляшева Радивилівського р-ну Рівненської обл.) [3,

арк. 59]; «*земля не открита ше до Благовіщення*» (с. Великий Скнит Славутського р-ну Хмельницької обл.) [1, арк. 4]; «*від Ведення [...] та й до [...] Благовіщення [...] землі не мона чіпати, бо вона віддихає*» (с. Клепачі Славутського р-ну) [1, арк. 69]. Саме тому лише після цього дня починали орати та сіяти. Ще дослідник кінця ХІХ ст. І. Беньковський зауважив, що волиняни вірили: від Благовіщення настає вже справжня, правдива весна [18, с. 99]. Зайвим підтвердженням цьому є широковідома серед українців Волині приповідка: «*До Благовіщення зими не лай і саней не ховай*» [1, арк. 35, 53; 3, арк. 6, 8]. Крім того, волиняни вірили, що в той день, на який припало Благовіщення, слід звозити на гумно перші снопи — щоб в скиртах не заводились миші [17, с. 43; 44, с. 111].

Маркером для посіву окремих теплолюбних культур виступав у волинян день святого апостола Марка (8 травня). Згідно з матеріалами Павла Чубинського, на святого Марка сіється «татарка», тобто гречка [43, с. 32]. Це підтверджують і сучасні записи: «*А гречка морозу боїться. Вона скоро сходить і вона дуже така делікатна до холоду*» (с. Заболотці Іваничівського р-ну Волинської обл.) [8, арк. 30]. Крім того, до цього дня селяни уникають садити квасолю: «*Свято Марка — то не можна фасолі сіяти до нього*» (с. Рівки Славутського р-ну Хмельницької обл.) [1, арк. 51]; «*Марка — вже можна сіяти фасолю, значить, вже морозу не буде*» (с. Понора Славутського р-ну Хмельницької обл.) [1, арк. 44]. Натомість на Західній Волині: «*перед Юром садеть фасолю. То дуже файна фасоль*» (с. Хоробрів Сокальського р-ну Львівської обл.) [7, арк. 31]

Певні сільськогосподарські прикмети у волинян пов'язані з днем апостола Івана Богослова (21 травня), який вони найчастіше називають «Довгим Іваном». Згаданий святий в українців вважався покровителем городництва. Можливо, саме тому в день його пам'яті волиняни намагалися посіяти огірки: «*Довгого Івана — огірки тоді треба сіяти*» (с. Литовеж Іваничівського р-ну Волинської обл.) [6, арк. 9]; «*На Довгого Івана сіяли огірки. Кажут, шо добре сіяти на Довгого Івана*» (с. Бордуляки Бродівського р-ну Львівської обл.) [5, арк. 68]. Цей же звичай широко побутує у сусідніх етнографічних районах — Західному [23, с. 259; 42, с. 108—109] та Середньому Поліссі [10, арк. 47, 52].

Епітети, якими селяни наділяли святого, в народній уяві ототожнювалися з посіяною в «його день» городиною: «На Івана [...] сіють гурки, то будуть такі великі, як Іван» (с. Угольці Гошанського р-ну Рівненської обл.) [2, арк. 29]; «А на Івана Довгого сіяти огірки, то будуть довгі огірки, як Іван» (с. Перемиль Горохівського р-ну Волинської обл.) [3, арк. 77]; «Цей Іван, то дуже огірки родять» (с. Понора Славутського р-ну) [1, арк. 44]. На волинсько-опільському суміжжі для того, щоб огірки добре в'язалися, в грядку, де вони були посіяні, кидали шматок шнурка [35, с. 327]. В деяких місцевостях Волині на Довгого Івана садили також гарбузи, «щоби довгі тягнулися» (с. Кунів, нині Ізяславського р-ну Хмельницької обл.) [16, арк. 45]; квасолу, «щоб були довгі стручки в ній» (околиці м. Малин Житомирської обл.) [12, арк. 65].

День Весняного Миколи (22 травня) у волинських селянок позначав час для саджання капустиної розсади. В одних випадках після цього дня садили розсаду пізньої капусти (с. Губельці Славутського р-ну) [1, арк. 90]. Натомість за іншими свідченнями, «капусти садять перед Миколою» (с. Богунівка Горохівського р-ну Волинської обл.) [3, арк. 11].

Процес саджання капусти у волинян в минулому був позначений виконанням особливих ритуальних обрядодій. Так, після висадки капустиної розсади на грядці обов'язково ставили перевернутого догори дном горщик [14, арк. 3]. Народна мотивація описаних дій полягала в тому, що качани ростимуть такі ж «великіє та моцніє» [10, арк. 52]. Подекуди горщик накривали також білою шматою, аби капуста «біла була, як тряпка» (с. Вчорайше, нині Ружинського р-ну Житомирської обл.) [12, арк. 167], а зверху клали камінці, аби капуста була «тверда та густа, як камінь» (с. Троща, нині Чуднівського р-ну Житомирської обл.) [14, арк. 3]. Зазначені обрядодії є прикладом застосування контагіозної магії — якості застосовуваних предметів мали перейти на майбутній врожай висаджених овочів. Аналогічні до описаних способи забезпечення хорошого врожаю капусти використовували також подольани [41, с. 32].

Неабиякого значення надавалося прогнозуванню майбутнього врожаю, що засвідчує низка народних прикмет, відомих серед українців історико-етнографічної Волині: «Коли весною літає дуже багато хрущів — сподіватись на гарний врожай про-

са» (с. Троща, нині Чуднівського р-ну Житомирської обл.) [14, арк. 8]. «Як багато хрущів, то просо рясне» (с. Старосільці, нині Коростишівського р-ну Житомирської обл.) [15, арк. 10]; «Як деркачі не деруться (не кричать), то коноплі не беруться» (с. Старосільці, нині Коростишівського р-ну Житомирської обл.) [15, арк. 10]. У східній частині волинсько-поліського суміжжя навіть зауважували, що просо добре сіяти якраз тоді, коли вилітають хрущі, а рижиї — тоді, коли зацвітає яблуня [15, арк. 2].

Аналогічні приписи у волинян стосувалися також інших культур. Зокрема, для гарного урожаю гречки її сіяли тоді, коли на глухий кропиві вперше з'являється роса (с. Дацьки, нині Чуднівського р-ну Житомирської обл.) [13, арк. 38]. Поширені на теренах Волині повір'я засвідчують залежність майбутнього врожаю гречки від наявності інею на деревах узимку. Зокрема, вірили, що гречку треба сіяти в такий день, в який зимою на дереві було найбільше інею, тоді вона «буде расна» [15, арк. 7], або ж в той день, коли він вперше з'явився на деревах [46, с. 259].

Щоб картопля родила велика, намагалися садити її у певний час: «Як груші цвітуть, то картоплю садити» (с. Головлі Славутського р-ну Хмельницької обл.) [1, арк. 45]; «Як перший раз жаба закрекче, то тоди бульбу садити» [10, арк. 51]. До речі, перше кумкання жаби часто вважалось сигналом для початку саджання цибулі: «Цибулю садити — то вже, як жаби зарайкають, то добре садити цибулю» (с. Бишів Радехівського р-ну Львівської обл.) [7, арк. 33]. Таке повір'я широко відоме серед волинських селян [10, арк. 51; 9, арк. 75]. Натомість поліщуки вірять, що посадити цибулю слід до того, як заквакають жаби [23, с. 257].

Особливо важливою подією у повсякденному побуті волинських селян був перший день сівби. Обрядодії, які в минулому виконувались у цей день, відзначались деякими архаїчними деталями: «Як їде перший день в поле сіять, то розтиляє скатирку перед кінми і кладе на скатирку сукіру чи ножа і обливає кругом свяченою водою» [16, арк. 300]. Описаний звичай до недавнього часу залишався поза увагою народознавців і саме тому він маловідомий в українській етнології [33, с. 224]. В народній уяві сокира, як один із найнадійніших апотропіїв, повинна була магичним способом сприяти захисту майбутнього врожаю від усляких нещасть. На думку сучасної

дослідниці Ірини Несен, в основі описаного обряду лежать архаїчні уявлення, пов'язані з підсично-вогневою системою обробітку ґрунту, у якій дуже важливим було застосування сокири [33, с. 225]. Досить поширеним явищем на теренах Східної Волині був звичай перед початком сівби розстелати на полі освячений великодній настільник (скатерку) і класти на нього хліб, «*щоб був кращій врожай*» [15, арк. 15; 28, с. 102]. Аналогічні та інші магичні практики з великоднім рушником та обрусом, на якому знаходилось свячене, зафіксовані на Поліссі [42, с. 46]. На Галицькій Волині, так само, як на Поділлі [41, с. 32], в минулому побутував дещо інший звичай — сіяти слід було у тій сорочці, в якій ходили до сповіді (с. Соколя Буського р-ну Львівської обл.) [9, арк. 24].

У Садках (нині Бердичівського р-ну Житомирської обл.) на початку ХХ ст. побутував звичай смажити яечню тому, хто сів коноплі, «*шуб коноплі були жовті як жовток і м'які як яйце*» [11, арк. 154]. Відомо, що у слов'янській традиції загалом яйце є символом відродження і родючості [19, с. 621].

Ще на початку минулого століття в українців Східної Волині широко розповсюдженим було повір'я, що в той день, коли господар вперше засівав ниву, нічого не можна було давати з хати, щоб ніхто «*спору не одобрав*» [10, арк. 21]; щоб тому, хто позичає «*урожай не перейшов*» [15, арк. 3]. Подекуди дотримувались заборони позичати яке-небудь зерно, доки його не посіяли, «*бо не вродить на той рік з того, що дав*» [15, арк. 16]. Відома також пересторога розпочинати сівбу у той момент, коли сів уже хтось інший. Мотивувалась вона тим, що господар, який першим почав сіяти «*забирає всі врожай з сусіднього поля*» [15, арк. 7 зв]. Архаїчним є уявлення про те, що коли господар засіваючи ниву раптом промине клаптик поля незасіяним, то це означало, що «він зоставив собі для смерті і скоро вмере» [15, арк. 7 зв].

Зацікавлення викликають словесні формули, з промовляння яких розпочиналося засівання ниви: «*Господи Боже, поможи*» (с. Троковичі, нині Черняхівського р-ну Житомирської обл.) [10, арк. 37]; «*Боже, допоможи мені щасливо посіяти, і щасливо позбирати, і другого року дочекати*» (с. Деревляни Кам'янка-Бузького р-ну Львівської обл.) [9, арк. 9]. Інші, широко розповсюджені у волинян, варіанти приказки такі: «*Роди, Боже, на всякого долю*» (с. Старосільці, нині Коростишівського р-ну

Житомирської обл.) [15, арк. 10]; «*Хай Бог родить!*» (Славутський р-н Хмельницької обл.) [26, с. 540]. Подібні вислови, яким надавалося сакрального значення, українці промовляли перед початком інших важливих робіт, наприклад, приступаючи до будівництва хати [37, с. 107].

На теренах історико-етнографічної Волині широко відомим був загальноукраїнський звичай брати в поле хліб або частину освяченої паски, що свідчить про його безпосереднє відношення до майбутнього урожаю: «*Ну перед Паскою, як пекли паску, то тоді пасочку пекли вмисне і з цією пасочкою ходили сіяти. Брала її з собою*» (с. Бугрин Гоцманського р-ну Рівненської обл.) [2, арк. 53]; «*Як сіють пшеницю, то добре мати паску [...]. Одну пасочку зіставляється і як іде пшеницю сіяти, бере ту пасочку. І їсть ту пасочку, щоб був врожай, щоб родила пшениця*» (с. Нивиці Радеківського р-ну Львівської обл.) [5, арк. 72]. Окраєць паски клали до зерна під час засівання лану також мешканці Середнього та Західного Полісся [24, с. 55; 34, с. 44], Поділля [39, с. 38]. Аналогічні звичаї було зафіксовано і на території, значно віддаленій від Волині. Наприклад, у Богородчанському районі Івано-Франківської області «*як вже нароблять пасок, то ше там зішкрібки, то з того зішкрібка робили таку гульку — пасочку. То спечуть, її ніхто не їсть, вона засохне. Коли йдуть сіяти, беруть її з собою в кошіль чи в торбину до зерна*» [36, с. 101].

До речі, для посіву зерна волиняни використовували спеціальні «сівачки» — плетені з соломи чи зроблені з дерев'яних клепок коробки, в яких також на Великдень освячували паску та інші продукти: «*Сіванька така була на зерно. Така велика сплетяна з соломи. То брали цілу ту сіваньку паски*» (с. П'ятикори Локачинського р-ну Волинської обл.) [8, арк. 54]; «*Паску несли в таких ваненках, [...] жи сіяли пшеницю, такий цебречок з клепки зробиний, деревиний з двома ручками. То в тім цебречку, в тій ваненьці несли паску святити*» (с. Спас Кам'янка-Бузького р-ну Львівської обл.) [9, арк. 95]. Сіяння зерна з освячених на Великдень в церкві «сівачок» у народній свідомості вочевидь мало сприяти його врожайності.

В ритуалах, пов'язаних з початком польових робіт (зокрема першою оранкою та сівбою) особливо значення надавали їжі. Слід зауважити, що роз-

починати сівбу згідно з загальнопоширеним в українців повір'ям, годилося натщесерце [40, с. 148]. Зате після завершення першої сівби споживання їжі навпаки було необхідним. Так, у день початку сівби — «на засівки» господар влаштував вечерю, на яку запрошував родичів та сусідів для того, «щоб Господь уродив» (с. Троковичі, нині Черняхівського р-ну Житомирської обл.) [10, арк. 37]. Те саме повторювалося і в той день, коли сівба закінчувалася, — на обсівки. У північній смузі Західної Волині в середині ХІХ ст. за традицією, коли починали сіяти і закінчували сівбу, «варили пироги, аби колося було таким великим, як ці пироги» (с. Ярославичі, нині Млинівського р-ну Рівненської обл.) [44, с. 111]. Обов'язкова присутність їжі в різних обрядах, безпосередньо пов'язаних з проведенням сівби, є не випадковою, адже вона спрямована на проектування багатого майбутнього врожаю.

Як свідчать наведені етнографічні реалії, проведення весняних польових робіт в минулому було надзвичайно важливою подією у господарському житті волинських селян, адже закладало основи майбутнього врожаю. Процеси оранки, сівби зернових та садіння городини не обходилися без різноманітних прикмет, повір'їв, заборон, обрядів та магічних дій, які становлять цілісну обрядово-звичаєву підсистему, до того ж нерозривно пов'язану з народним календарем. Особливим семантичним навантаженням виділявся перший день сівби, до якого приурочувалось чи не найбільше ритуалів. Хоча більшість весняних аграрних звичаїв та обрядів волинян у своїй основі є загальноукраїнськими, все ж позначені помітною варіативністю та локальною на регіональному рівні

Потрібно також констатувати, що для сучасних волинян більшість з описаних весняних аграрних звичаїв та обрядів уже не є актуальними. На цьому не раз наголошували респонденти інформації: «Садили, коли як прийдеється. Коли в колгоспі коні дадуть [...]». Як колгосп був — всьо садили і всьо сіяли, як прийшлося (довелося. — Ю. П.)» (с. Заболотці Іваничівського р-ну Волинської обл.) [8, арк. 31—35].

1. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка (далі — Архів ЛНУ імені Івана Франка). — Ф. 119. — Оп. 17. — Спр. 187-Е (Польові етнографічні матеріали до теми: «Весняна календарна обрядовість», зафіксовані студентом другого курсу Пуківським Юрієм Володимировичем 11—25 липня

- 2007 р. у Славутському районі Хмельницької області). — 120 арк.
2. Архів ЛНУ імені Івана Франка. — Ф. 119. — Оп. 17. — Спр. 297-Е (Польові етнографічні матеріали до теми: «Весняна календарна обрядовість», зафіксовані студентом четвертого курсу Пуківським Юрієм Володимировичем 3—17 липня 2009 р. у Гошанському районі Рівненської області). — 58 арк.
3. Архів ЛНУ імені Івана Франка. — Ф. 119. — Оп. 17. — Спр. 345-Е (Польові етнографічні матеріали до теми: «Весняна календарна обрядовість», зафіксовані Пуківським Юрієм Володимировичем 7—15 липня 2010 р. у Горохівському районі Волинської області та Радивилівському районі Рівненської області). — 78 арк.
4. Архів ЛНУ імені Івана Франка. — Ф. 119. — Оп. 17. — Спр. 375-Е (Польові етнографічні матеріали до теми: «Весняна календарна обрядовість», зафіксовані аспірантом першого року навчання Пуківським Юрієм Володимировичем 7—13 червня 2011 р. у Сокальському районі Львівської області). — 38 арк.
5. Архів ЛНУ імені Івана Франка. — Ф. 119. — Оп. 17. — Спр. 376-Е (Польові етнографічні матеріали до теми: «Весняна календарна обрядовість», зафіксовані аспірантом першого року навчання Пуківським Юрієм Володимировичем 7—16 липня 2011 р. у Бродівському та Радохівському районах Львівської області). — 98 арк.
6. Архів ЛНУ імені Івана Франка. — Ф. 119. — Оп. 17. — Спр. 377-Е (Польові етнографічні матеріали до теми: «Весняна календарна обрядовість», зафіксовані аспірантом першого року навчання Пуківським Юрієм Володимировичем 29—30 липня 2011 р. в Іваничівському районі Волинської області). — 50 арк.
7. Архів ЛНУ імені Івана Франка. — Ф. 119. — Оп. 17. — Спр. 428-Е (Польові етнографічні матеріали до теми: «Весняна календарна обрядовість», зафіксовані аспірантом другого року навчання Пуківським Юрієм Володимировичем 10—15 червня 2012 р. у Сокальському районі Львівської області). — 35 арк.
8. Архів ЛНУ імені Івана Франка. — Ф. 119. — Оп. 17. — Спр. 429-Е (Польові етнографічні матеріали до теми: «Весняна календарна обрядовість», зафіксовані аспірантом другого року навчання Пуківським Юрієм Володимировичем 19—26 червня 2012 р. у Володимир-Волинському, Іваничівському та Локачинському районах Волинської області). — 73 арк.
9. Архів ЛНУ імені Івана Франка. — Ф. 119. — Оп. 17. — Спр. 430-Е (Польові етнографічні матеріали до теми: «Весняна календарна обрядовість», зафіксовані аспірантом другого року навчання Пуківським Юрієм Володимировичем 4—15 липня 2012 р. у Кам'янка-Бузькому та Бузькому районах Львівської області). — 96 арк.
10. Архівні наукові фонди рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, етнології та фольклористики ім. М.Т. Рильського НАН України (далі — АНФ

- ІМФЕ НАН України). — Ф. 1—5. — Спр. 403. Дмитрук Н. Матеріали з народного календаря, зібрані на Волині. 1924—1929. — 137 арк. — (Рукопис).
11. АНФ ІМФЕ НАН України. — Ф. 1—7. — Спр. 716. Етнографічна комісія. Кореспондентська мережа. Народний календар, пісні, частушки, прислів'я, приказки, казки, загадки, легенди, анекдоти в Житомирській області. 1912—1932 рр. — 172 арк.
  12. АНФ ІМФЕ НАН України. — Ф. 1—7. — Спр. 718. Фольклорні та етнографічні матеріали, зібрані окремими кореспондентами в Житомирській області. 1927—1930 рр. — 218 арк.
  13. АНФ ІМФЕ НАН України. — Ф. 1—7. — Спр. 723. Народний календар, пісні, частушки, приказки. Записали Тартаковський, Тищенко, Ткаченко та інші в Житомирській області. 1922—1930 рр. — 116 арк.
  14. АНФ ІМФЕ НАН України. — Ф. 1—7. — Спр. 725. Пісні, народний календар, весілля, прислів'я, приказки тощо. Записали Шаговая, Шаховський, Шафаренко та інші в Житомирській області. 1927—1930 рр. — 126 арк.
  15. АНФ ІМФЕ НАН України. — Ф. 15—3. — Спр. 216. Матеріали до вивчення скотарства на Україні, звичаї, прикмети, лікування худоби. — 60 арк.
  16. АНФ ІМФЕ НАН України. — Ф. 1—3 (дод.). — Спр. 312. Звичаї, обряди, вірування, зв'язані з святами весняного циклу. 1928—1929 рр. — 358 арк.
  17. Братчиковъ А. Домашняя жизнь волинскихъ крестьянъ, ихъ нравы, обычаи и предрасудки / А. Братчиковъ // Матеріали для изслѣдованія Волинской губернии въ статистическомъ, этнографическомъ, сельско-хозяйственномъ и другихъ отношеніяхъ А. Братчикова. — Житомиръ, 1869. — Вып. 2. — С. 1—60.
  18. Бѣньковскій И. Народныя повѣрія, суевѣрія и примѣты, приуроченныя къ «Благовищеню» / И. Бѣньковскій // Киевская старина. — 1903. — Т. LXXX. — Кн. 5 (май). — Отд. II. — С. 98—100.
  19. Виноградова Л.Н. Яйцо / Л.Н. Виноградова // Славянские древности: Этнолингвистический словарь : в 5-ти т. / под общей ред. Н.И. Толстого. — М. : Международные отношения, 2012. — Т. 5: С (Сказка) — Я (Ящерица). — С. 621—626.
  20. Глушко М.С. Историко-этнографічна Волинь: локалізація, межі (за матеріалами наукових досліджень другої половини ХХ — початку ХХІ ст.) / М.С. Глушко // III Міжнародний науковий конгрес українських істориків «Українська історична наука на шляху творчого поступу». Луцьк, 17—19 травня 2006 р.: Доповіді та повідомлення : в 3-х т. / Укр. іст. т-во ; Волин. держ. ун-т ім. Лесі Українки. — Луцьк : Вежа, 2007. — Т. I. — С. 111—119.
  21. Глушко М. Етнографічне районування України : стан, проблеми, завдання (за матеріалами наукових досліджень другої половини ХХ — початку ХХІ століть) / Михайло Глушко // Вісник Львівського університету: Сер. історична. — Львів, 2009. — Вип. 44 / за ред. О. Вінниченка. — С. 179—214.
  22. Градовський П.М. Из глубины віків. Забрідська міфологія / П.М. Градовський. — Житомир : Полісся, 2008. — 140 с.
  23. Дмитренко А. Етнографічна експедиція на Ратнівщину / Алла Дмитренко // Минуле і сучасне Волині та Полісся: науковий збірник. — Луцьк, 2012. — Вип. 42: Матеріали XLII Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції, приуроченої 70-річчю Кортеліської трагедії 1942 року, смт. Ратно — с. Кортеліси, 20 вересня 2012 року. — С. 257—263.
  24. Ковальчук Н. Реліктові особливості весняної обрядово-звичаєвої спадщини поліщуків у ХХ столітті (Історико-етнографічне дослідження за фактологічним матеріалом північних районів Рівненщини) / Надія Ковальчук // Матеріали до української етнології. Збірник наукових праць. — Київ, 2005. — Вип. 5 (8). — С. 52—58.
  25. Конобродська В. Поліський поховальний і поминальні обряди / Валентина Конобродська. — Житомир : Полісся, 2007. — Т. 1. Етнолінгвістичні студії. — 356 с.
  26. Конопка В. Аграрні мотиви в календарній обрядовості українців східної частини Волині (за матеріалами експедиції 2007 р.) / Володимир Конопка // Народознавчі Зошити. — 2007. — № 5—7. — С. 540—544.
  27. Конопка В. Хліборобські мотиви у великодньому та пізньовесняному циклах календарних звичаїв та обрядів українців Південно-Західного історико-етнографічного регіону України / Володимир Конопка // Етнічна історія народів Європи: зб. наук. пр. — Київ : Унісерв, 2014. — Вип. 42. — С. 31—39.
  28. Кравченко В. З побуту й обрядів північно-західної України / Василь Кравченко // Збірник «Волинський науково-дослідчий музей». — Житомир, 1928. — Т. 1. — С. 67—114.
  29. Круть Ю.З. Хліборобська обрядова поезія слов'ян / Ю.З. Круть. — Київ : Наукова думка, 1973. — 210 с.
  30. Кутельмах К. Аграрні мотиви в календарній обрядовості поліщуків / Корнелій Кутельмах // Полісся України: матеріали історико-етнографічного дослідження / відп. ред. С. Павлюк, М. Глушко. — Львів : Інститут народознавства НАН України, 1999. — Вип. 2: Овручина, 1995. — С. 191—210.
  31. Максимович М.О. Дні та місяці українського селянина: Етнографічна розвідка / М.О. Максимович ; упоряд., пер. з рос., вступ. стаття та прим. В. Гнатюк. — Київ : Обереги, 2002. — 189 с.
  32. Мацюк З. Из народа не викинеш: Діалектний словник фразеологізмів / Зоряна Мацюк. — Луцьк : Редакційно-видавничий відділ «Вежа» Волинського національного університету імені Лесі Українки, 2006. — 136 с.
  33. Несен І. Сокира в народному побуті та обрядах (за матеріалами Правобережного Полісся) / Ірина Несен // Минуле і сучасне Волині й Полісся: роде наш красний: Збірник наукових праць. — Луцьк, 2007. —

- Вип. 24: Матеріали Третьої Волинської обласної науково-етнографічної конференції, 14—15 червня 2007 року, м. Луцьк. — С. 222—226.
34. Пархоменко Т.П. Календарні звичаї та обряди Рівненщини: Матеріали польових досліджень / Т.П. Пархоменко. — Рівне : видавець Олег Зень, 2008. — 199 с. : іл., нот.
35. Пастернак Я. Звичаї та вірування в с. Зіболках, Жовківського повіту / Ярослав Пастернак // Матеріали до етнології й антропології. — Львів, 1929. — Т. XXI—XXII. — С. 321—352.
36. Пуківський Ю. Аграрні мотиви у великодній обрядовості українців Східної Бойківщини (кінець XIX — середина XX століття) / Юрій Пуківський // Народна творчість та етнографія. — 2010. — № 4. — С. 99—105.
37. Сілецький Р. «Дай, Боже, в добру пору, в добрий час...» (Традиційні уявлення українців про час на матеріалах будівельної обрядовості) / Роман Сілецький // Вісник Львівського університету: Сер. історична. — 2012. — Вип. 47. — С. 106—122.
38. Сілецький Р. Традиційна будівельна обрядовість українців : монографія / Роман Сілецький. — Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2011. — 426 с.
39. Смоляк О. Весняна обрядовість Західного Поділля в контексті української культури. Монографія / Олег Смоляк. — Тернопіль : Астон, 2004. — Ч. 1. — 296 с.
40. Соколова В.К. Весенне-летние календарные обряды русских, украинцев и белорусов XIX — начало XX вв. / В.К. Соколова. — М. : Наука, 1979. — 289 с.
41. Творун С. Весняні аграрні звичаї та обряди українців Поділля / Світлана Творун // Народна творчість та етнографія. — 1991. — № 3. — С. 29—34.
42. Толстая С.М. Полесский народный календарь / С.М. Толстая. — М. : Индрик, 2005. — 600 с. — (Традиционная духовная культура славян. Современные исследования).
43. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-русский край, снаряженной Императорским Русским Географическим обществом. Юго-западный отдѣл. Матеріали и изслѣдованія, собранныя П.П.Чубинскимъ / П.П. Чубинский. — Санкт-Петербург, 1872. — Т. III: Народный дневникъ, изданный подъ наблюдениемъ Н.И. Костомарова. — 486 с.
44. Ясинский А. Статистическое описание села Ярославич Дубенскаго уѣзда / А. Ясинский // Волинскія губернска вѣдомости. Часть неофициальная. — 1859. — № 52. — С. 111—112.
45. Kopernicki I. Przyczynek do etnografii ludu ruskiego na Wołyniu z materyjałów zebranych przez P. Zofiję Rokosowską we wsi Jurkowszczyźnie w pow. Zwiąhelskim / I. Kopernicki // Zbiór wiadomości do antropologii krajowej wydawany staraniem Komisji antropologicznej Akademii umiejętności w Krakowie. — Kraków : Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego pod zarządem A.M. Kosterkiewicza, 1887. — Т. XI. — Dział III. — S. 130—228.
46. Sokalski B. Powiat Sokalski pod względem geograficznym, etnograficznym, historycznym i ekonomicznym / Bronisław Sokalski. — Lwów, 1899. — 496 s.

Yurii Pukivsky

GIVE BIRTH, O LORD, TO EVERYONE'S FATE:
ON SPRING AGRARIAN CUSTOMS
AND RITUALISM IN UKRAINIANS
OF HISTORIO-ETHNOGRAPHIC VOLHYNIA

The article has brought some light upon the labour ritualism in Ukrainians of historio-ethnographic Volhynia. Those ritual acts have been closely tied with field works in the springtime. Various customs and rites have been inseparable part of ploughing, sowing and seeding aimed securing rich future harvest completing the wholeness of Volhynian agrarian calendar.

Keywords: sowing, ploughing, rites, rituals, beliefs, prohibition, historical-ethnographic Volhynia.

Юрій Пуківський

«РОДЫ, БОЖЕ, НА ВСЯКОГО ДОЛЮ»:
ВЕСЕННИЕ АГРАРНЫЕ ОБЫЧАИ
И ОБРЯДЫ УКРАИНЦЕВ
ИСТОРИКО-ЭТНОГРАФИЧЕСКОЙ ВОЛЫНИ

Освещается трудовая обрядность украинцев историко-этнографической Волины, связанная с проведением полевых работ в весеннюю пору. Различные обычаи и обряды, которые были неотъемлемой частью процесса вспашки, сева и посадки сельскохозяйственных культур и направлялись на обеспечение богатого будущего урожая, составляли целостную систему в пределах народного календаря волинских крестьян.

Ключевые слова: сев, вспашка, обычаи, обряды, поверья, запрет, историко-этнографическая Волинь.